

ХАЛҚАРО ВАЛЮТА БОЗОРИ ВА ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Юлдашева Умида Асаналиевна

ТМИ, “Халқаро молия-кредит” кафедраси доценти, PhD

Наимов Шаҳоббидин Озодмурод ўғли

ТМИ, 2-босқич магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада халқаро валюта операциялари, унинг амалга ошириш механизми, турлари, миллий иқтисодиёт учун зарурияти, ўрганилган. Шунингдек, сўнги йилларда мамлакатимизда валюта бозорига оид статистик кўрсаткичлар таҳлил қилинган.

***Калит сўзлар:** валюта, валюта бозори, валюта курси, валюта риски, валюта операциялари, валюта биржаси, Марказий банк, тижорат банклари.*

ANNOTATION

In this article, international currency transactions, their implementation mechanism, types, necessity for the national economy are studied. Also, in recent years, statistical indicators of the currency market in our country have been analyzed.

***Key words:** currency, foreign exchange market, exchange rate, currency risk, currency operations, currency exchange, Central Bank, commercial banks.*

КИРИШ

Мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциясини кучайтириш ва ўз мавқеини янада яхшилаш мақсадида долзарб масалалардан бири бу валюта бозорини ислоҳ қилиш, ушбу соҳада жаҳон амалиётидан фойдаланган ҳолда мамлакатимиз иқтисодиётига хос тизимларни жорий қилиш ва уларни ривожлантириш ҳисобланади. Мамлакатимизда ижтимоий ва иқтисодий ислоҳатлар янада чуқурлашаётган даврда, ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларида бўлгани каби молия бозори соҳасида ҳам чуқур ўзгаришларни амалга ошириш ҳозирги куннинг асосий талабидир. Молия бозори соҳасида олиб борилаётган ислоҳотларнинг марказий бўғинида валюта бозорини эркинлаштириш, хорижий валюта операцияларини ривожлантириш, пул-кредит сиёсати ва банк секторини барқарорлигини ошириш туради. Ушбу масалаларни амалга оширишда халқаро валюта бозори ва валюта операцияларини ривожлантириш йўллари ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 23 март куни иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш чора-тадбирлари муҳокамаси юзасидан йиғилиш ўтказди. Ушбу йиғилишда у Марказий банкка ташқи валюта бозоридаги ноаниқ вазиятни инобатга олган ҳолда, ички валюта бозори барқарорлиги ва алмашув курси мослашувчанлигини таъминлашда эҳтиёткорона ёндашувни қўллаб бориш муҳимлигини, бунда ички валюта бозоридаги ҳолатни кунлик кузатиб, тадбиркорларни, умуман, халқимизни жорий вазият, кутилаётган ўзгаришлар ва кўрилаётган чоралар ҳақида хабардор қилиш кераклигини таъкидлади [1].

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Т.И.Бобакулов фикрича, валюта бозори иштирокчилари Марказий банкнинг миллий валютанинг номинал алмашув курси барқарорлигини таъминлашига ишонмайдиган шароитда, интенсив валюта интервенцияси

кутилган самарани бермайди. Чунки, валюта интервенциясининг самараси валюта бозори иштирокчиларининг Марказий банкка бўлган ишончи билан белгиланади [2].

Н.Х.Жумаев ўз тадқиқотларида Ўзбекистон Республикасида хорижий валюталарга нисбатан талабнинг барқарор эмаслиги, ташқи савдонинг ижобий сальдосини миллий валютанинг алмашув курси барқарорлигига ижобий таъсирининг мавжудлиги каби валютани тартибга солиш амалиётига хос бўлган тенденцияларни аниқлаган [3].

Э.Алимардонов ўз тадқиқотларида мамлакатда валюта молиявий ҳолатнинг мустаҳкамлиги, хорижий инвесторлар ишончини оқлайдиган барқарор валюта билан таъминланганлик халқаро молиявий марказ статусини таъминлашнинг мажбурий шарти сифатида таъкидлаган [4].

Ж.Атаниязов ва Э.Алимардонов “Халқаро молия муносабатлари” дарслигида миллий валюта бозорлари муайян давлат ҳудудида резидентлар ва хорижий юридик ва жисмоний шахслар ўртасидаги валюта муносабатларини ўз ичига олади. Бу бозорлар, миллий валюта конвертация қилинмайдиган ва қаттиқ валюта чегаралинишлари мавжуд бўлган пайтда давлат томонидан миллий пул ва валюта тизимини шакллантириш босқичида шаклланади деб таърифлашади [5].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Халқаро валюта бозори - бу расмий марказлар бўлиб, уларда валюта олди-сотдиси уюштирилган ва маълум курс бўйича амалга оширилади. Халқаро валюта бозори жаҳон валюта тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади. Ушбу бозордаги вазиятни таҳлил қилиб, бутун жаҳон валюта тизимининг ҳолати ҳақида хулоса чиқариш мумкин.

Айтишимиз мумкинки, халқаро валюта бозори жаҳон валюта тизимининг ривожланиши, эволюцияси натижасида шаклланиб, у ташкил топганидан буён бир қатор ўзгаришларни бошдан кечирган.

Ўзбекистонда валюта операцияларини амалга оширишда асосий иштирокчи ва тартибга соловчи ташкилот “Ўзбекистон Республика валюта биржаси” АЖ ҳисобланади. Биржа Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг 1991 йил 22 ноябрдаги 297-сонли “Ўзбекистон Республикасида чет эл валютасини эркин сотиб олиш ва сотишни ташкил этиш ҳамда эркин алмаштириладиган валюта билан савдо қилишни кенгайтириш чоралари ҳақида”ги қарори ва Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 29 февралдаги 66-ф-сонли фармойишига мувофиқ, республиканинг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш, ички ва ташқи валюта бозори конъюнктураси ўзгаришига тезкор жавоб қайтариш мақсадида 1992 йил 12 майда ташкил этилган.

Ўзбекистон республика валюта биржасида ундириладиган воситачилик мукофоти (йиғимлар) миқдори Кузатув кенгаши томонидан тасдиқланган “Ўзбекистон республика валюта биржасида воситачилик мукофоти (йиғимлар)ни ундириш тартиби”га мувофиқ белгиланган (1-жадвал).

1-жадвал.

Чет ел валютаси операциялари бўйича воситачилик мукофоти [6]

Инструмент номи	Тариф режаси	Воситачилик мукофотининг доимий қисми (белгиланган аниқ тўлов)	Воситачилик мукофотининг айланма қисми (битим ҳажмидан ундирилади)
USD/SUM_TOD, USD/SUM_TOM	USD_SP_0	0,00	0,04 %
	USD_SP_40	40 БҲМ*	0,03 %
	USD_SP_120	120 БҲМ*	0,02 %
EUR/SUM_TOD, EUR/SUM_TOM	EUR_SP_0	0,00	0,025 %
RUB/SUM_TOD, RUB/SUM_TOM	RUB_SP_0	0,00	0,025 %
CNY/SUM_TOD, CNY/SUM_TOM	CNY_SP_0	0,00	0,025 %

Валюта операциялари бўйича воситачилик мукофоти дилерлар томонидан танланган қуйидаги тариф режаларидан бирига мувофиқ ундирилади:

Марказий банкнинг валюта аукционларида тузилган битимлар бўйича воситачилик мукофоти ҳар бир Дилердан ҳар бир тузилган битим суммасининг 0,01% миқдорида олинади.

Валютавий своп операцияларини амалга оширишда ҳар бир дилерлардан своп битими тузилаётганда битим суммасидан 0,01% миқдорида воситачилик мукофоти ундирилади.

Ўзбекистон Республикаси валюта биржаси АЖнинг 1 млн. 69 минг 600 дона жами акциялари мавжуд бўлиб унинг тенг ярми ва асосий улуши Ўзбекистон Республикаси Марказий банкка тегишли бўлиб, 50,13 фоиз (536200 дона)ни ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки ва “Ўзбекистон саноат-қурилиш банки” акциядорлик тижорат банкларига 119 мингдан акция тегишли бўлиб, бу жамият улушининг 11,13 фоизни ташкил этади. “Агробанк” ва “Ипак Йўли” акциядорлик тижорат банкларига 95200 донадан акция тегишли ва жамият умумий улушининг 8,9 фоизини ташкил этади. “Orient Finance” хусусий акциядорлик тижорат банкка 5,76 ва Халқ банкка 4,05 фоиз акциялар тегишли.

МУҲОКАМА

Мамлакатимиз бозор иқтисодиётига асосланган демократик ҳуқуқий давлат қуришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган экан, бунда молия бозорлари муҳим ўрин тутди. Валюта бозорларининг иқтисодиётда тутган ўрнини ошириш бевосита уларнинг фаолиятини эркинлаштиришни, унда бозор қонуниятларининг амал қилишини ва унга таъсир этувчи омилларни

мукаммал ўрганишни талаб қилади. Шу сабабли, танланган мавзу биринчидан, сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатдан мураккаблиги бўлса, иккинчидан, республикада амалга оширилаётган чора-тадбирлар мавжуд муаммоларни тўлиқ бартараф эта олмаётгани, учинчидан хилма-хил статистик маълумотларни таҳлил қилиб илмий хулосалар чиқаришни талаб қилишидир.

Валюта маблағлари мамлакатга фоиз ставкаси ёки айирбошлаш курсининг ошишини кутиш натижасида оқиб келиши мумкин. Валютанинг чиқиб кетиши унинг оқиб келиши каби шиддатли бўлиши мумкин, бу эса спекулятив аҳамиятнинг ортиши ва миллий валюта қадрининг тушишига олиб келиши мумкин.

Марказий банк курсида сезиларли тебранишлар кузатилмасида, ундаги ўзгариш миллий валютанинг девальвацияланиб бораётганини кўрсатади. Девальвация – миллий пул бирлигининг қадрсизланиши назарий жиҳатдан экспортни рағбатлантиришга хизмат қилсада, у инфляция суръатининг ошишига импорт нархларининг кўтарилиши орқали таъсир этади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, жорий валюта бозорининг ликвидлигини таъминлаш валютани тартибга солишнинг концептуал асосларини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларқдан бири бўлгани ҳолда, валюта сиёсатининг самарадорлигини ошириш, хўжалик субъектларининг валюта операцияларини тартибга солишнинг зарурий шarti ҳисобланади. Биржадан ташқари валюта бозорини ривожлантириш муддатли валюта операцияларини ривожлантиришнинг бирламчи зарурий шarti ҳисобланади ва ўз навбатида, Ўзбекистон Республикасида муддатли валюта операцияларини ривожлантириш, биринчи навбатда, мавжуд валютавий чеклашларга барҳам беришни тақозо этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 23 мартдаги иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш чора-тадбирларига бағишланган йиғилиши*
2. *Бобакулов Т.И. Коронавирус пандемияси шароитида пул-кредит сиёсати// «Молия ва банк иши» электрон илмий журнали, II сон. март-апрель, 2020.*
3. *Жумаев Н.Х. Ўзбекистонда валюта муносабатларини тартибга солиш методологиясини такомиллаштириш. – Т.: «Fan va texnologiya», 2007 й. – 232 б.*
4. *Алимардонов Э. Д. “Ўзбекистонда халқаро молиявий марказни шакллантириш имкониятлари”. Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 5, October 2022. ISSN: 2181-1016*
5. *Атаниязов, Ж. Х., & Алимардонов, Э. Д. Халқаро молия муносабатлари» Тошкент-2014. УФМЖ., Дарслик, 279, 280.*
6. *<https://uzrvb.uz> - Ўзбекистон Республикаси валюта биржаси расмий сайти.*